

**ULUSLARARASI AMASYA ÂLİMLERİ SEMPOZYUMU
- INTERNATIONAL AMASYA SCHOLARS'
SYMPOSIUM -**

21-23 NİSAN 2017 • AMASYA

BİLDİRİLER KİTABI - II

Bu sempozyum T. C. Amasya Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

AMASYA • 2017

HÜSEYİN HÜSAMEDDİN'İN *AMASYA TARİHİ*'NİN KAYIP CİLTLERİ

Mehmet Fatih KÖKSAL*

Özet

Amasya Tarihi, Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın, şöhreti kendi şöhretini de aşmış, özellikle de şehir tarihçiliğinde örnek ittihaz edilen ünlü eseridir. Ortaya koymuş olduğu eseri itibarıyla son dönemin en büyük tarihçilerinden olduğu şüphesiz olan bu büyük tarihçi, adı geçen eseriyle aslında sadece "Amasya'nın tarihi"ni yazmamış, büyük bir beylikler ve Osmanlı tarihi, daha geniş anlamda ise aynı zamanda bir "genel Türk tarihi" kaleme almıştır.

Amasya Tarih'nin ilk dört cildi 1912-1928 yılları arasında Arap harfleriyle, dördüncü cildin eki ise 1939 yılında ise Latin harfleriyle yayımlanmıştır. Eserin ilk cildi 1986 yılında, söz konusu ciltlerin tamamı da 2007'de Amasya Belediyesi tarafından beş cilt hâlinde yayımlanmıştır. Yayımlanan bu beş cilt Amasya Tarihi'nin tamamı değildir. Eserin, müellifin el yazması hâlinde bulunan, henüz basılmamış yedi cildi daha mevcuttur. Daha doğru bir ifadeyle yedi cildinin daha varlığı bilinmekteydi. Eserin bütün ciltlerinin yeni Türk harflerine çevrilip yayımlanması için Amasya Belediyesi tarafından başlatılan bir proje ise hâlen devam etmektedir.

Amasya Tarih'nde yer yer muhtelif kişilerin hayatları hakkında bilgiler bulunmakla birlikte asıl biyografiler eserin 6-12. ciltleri arasındadır. Bu ciltlerde elifba sırasına göre Amasya ve çevresinde yetişen âlimler, devlet adamları, şeyhler, askerler, şairler, aralarında pek çok hanımın da bulunduğu vakıf ve hayrat sahibi kimselerin biyografilerine yer verilmiştir. Mevzu ve tertip şekli itibarıyla bakıldığında klasik tabakât kitapları tarzında kaleme alınan bu ciltlerin müstakil bir eser görünümünde olduğu söylenebilir. Ne var ki bu biyografiler "Osman Paşa (Gürcü-zâde el-Hâcc)" maddesiyle bitmektedir. Bu maddenin bulunduğu sayfa aynı zamanda 12 ciltlik eserin de son sayfasıdır. *Amasya Tarihi* gibi muazzam bir eserin biyografilerin yer aldığı kısmının "ayın" harfine kadar gelip kalması, tamamlanmamış bir eser olduğu anlamına gelmektedir ki müellif eserin 11. cildinin başında "şin harfinden sonrasının bütününü yandığını" kendisi kaydeder. Esasen Hüseyin Hüsameddin gibi, eserindeki derinlik ve vuzuhla bütün bilim dünyasını hayretlere düşüren birinin böylesine bir eseri yarım bırakmış olması çok makul değildi. Nitekim yaklaşık üç-dört yıl kadar önce Ankara'da bir sahaftan satın aldığımız altı cilt defterin, -yukarıda bahsedilen projede çalışan akademisyenlerden Prof. Dr. Mehmet Arslan'ın katkısıyla- eserin kayıp olduğu anlaşılan kalan kısmının kısmen eksik, kısmen tamamlanmış müsveddeleri olduğunu tespit ettik.

Bildirimizde, *Amasya Tarihi*'nin eksik kısmını önemli oranda tamamlayan; kimi bir cümlelik, kimisi birkaç cümle, kimisi daha fazla olmak üzere yaklaşık 900'ü hakkında biyografik bilgi bulunan 1300 civarında âlim, mutasavvıf, devlet adamı, asker, şair ve vâkıfın adının madde başı olarak yer aldığı, hâlen şahsî kütüphanemizde bulunan bu defterler tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, kayıp ciltler, biyografi.

The Lost Volumes of the *History of Amasya*

Abstract

History of Amasya is Hüseyin Hüsameddin Yasar's famous work and the reputation of this work has exceeded the reputation of the author. This work is considered as an example especially in urban history. This great historian, undoubtedly one of the greatest historians of the last period, has actually written not only "the history of Amasya" but also a great principality and Ottoman history, and in a wider sense a "general Turkish history" with the mentioned work.

* Prof. Dr., Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, mfkoksal@gmail.com.

The first four volume of Amasya History were published in Arabic letters between 1912-1928, and the fourth in 1939 in Latin letters. The first volumes of the work was published in 1986, and all the volumes were published in 2007 by the Amasya Municipality in five volumes. These five volumes published are not all of Amasya's history. There are seven more unprinted pieces of artifacts in themanuscript. More precisely, the presence of seven volumes was known. A project initiated by Amasya Municipality is still going on to translate all volumes of the work into new Turkish letters and publish it.

In the history of Amasya, there are some information about the lives of various people. But the actual biographies are between volumes 6 and 12 of the work. In these volumes, biographies of scholars, statesmen, sheikhs, soldiers, poets, founders of foundation including many ladies, who were raised in andaround Amasya, werelistedalphabetically. It can be said that these volumes, which are taken in the style of classical biography books, are in the form of an independent work. However, these biographies end with "Osman Pasha (Gürcü-zâde al-Hâcc)". This page is also the last page of the 12-volume work. The ending of such a tremendous work as the history of Amasya means that it is an unfinished work. The author records that the work was "completely burned after the letter of şin [ش]" at the beginning of the 11th volume.

Infact, it was not very plausible that some one like Hüseyin Hüsameddin who had astounded the whole world of science with the dep thand wisdom of his work had left such a work. As a matter of fact, we bought six book books from a shelf in Ankara about three or four years ag oand - with the contribution of Prof. Dr. Mehmet Arslan, one of the academicians working in the above mentioned Project- we have found that these books are partly missing, partially completed copies of there mainder of the work, which is understood to have been lost.

In our paper, these books that complete the missing part of the History of Amasya significantly and are still in our personal library will be introduced. These books include about 1300 scholars, suicides, statesmen, soldiers, poets, and writers. There are biographical information about 900 of the 1300 people in the book, sometimes with one or several sentences and sometimes even more.

Keywords: Hüseyin Hüsameddin, History of Amasya, lost volumes, biography.

I. Hüseyin Hüsameddin [Yasar]¹

Hüseyin Hüsameddin, 5 Kasım 1869 tarihinde Amasya'da, Çeribaşı Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası, "Abdi-zâde" diye tanınmış olan el-Hâcc Mehmed Ağa, annesi Zahide Hatun'dur. 1879 yılında Amasya'da Balcı Mektebi'ne gitmiş; 1883'de girdiği Rüşdiye Mektebi'nden 1887 yılında birincilikle mezun olmuştur. Rüşdiye'de okurken aynı zamanda Fars dili ve edebiyatıyla ilgili özel dersler almış, Abdüllatif Efendi Kütüphanesi'ndeki birçok kitabı inceleme fırsatı bularak bilgisini geliştirmeye çalışmış, Amasya tarihine dair ilk bilgileri de bu sırada toplamaya başlamıştır. Amasya'daki eğitimini tamamladıktan sonra 1889'da İstanbul'a giden müellif, Kalenderhâne Medresesi'nde Tokadîzâde el-Hâcc Ahmed Nureddin Efendi'nin dersine devam ederek ondan mülazım olmuştur. Tatillerde bütün İstanbul kütüphanelerini dolaşarak bilgi toplamaya gayret eden Hüseyin Hüsameddin, 1894'te Girit'e, 1895'te Şam'a, oradan da Hicaz'a gitmiş, Hanya ve Şam'daki kütüphanelerde çalışmıştır. Daha sonra İstanbul'a dönmüş ve ardından Amasya, Vezirköprü, Ladik, Çorum, Merzifon, Bursa ve Selanik'te malzeme toplamayı sürdürmüştür. 1898'de feraiz okuduğu hocası Kismet-i Askeriyye Mahkemesi mukayyidi Perşembeli Ahmed Remzi Efendi'nin muavinliğine getirilmiştir. Bu memuriyetini İstanbul ve civarındaki mehâkim-i şer'iyye sicillerini incelemek için bir fırsat olarak değerlendirmiş ve Amasya ricaline ait bunlardan bilgi toplamıştır. Biyografisinde adlarını tek tek verdiği hocalardan on yıl süre ile ders okuduktan sonra 1899'da Ahmed Nûreddin Efendi'den icazetname almış, 1901'de surre-i hümâyûn niyâbet-i şer'iyyesine tayin edilmiş, bu görevde iken ikinci defa Şam ve Hicaz'ı görme fırsatı

¹ Hüseyin Hüsameddin hakkındaki bilgiler Mesut Aydın - Recep Dündar, "Amasya Şehir Tarihleri", *International Journal of Social Science*, c. 6, sayı: 3, s. 971-990, March 2013, s. 971-990 ve Turgut Akpınar, "Hüseyin Hüsameddin Yasar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, 1998, s. 551-552'den özetle aktarılmıştır. Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bu çalışmalara bakılabilir.

bulmuştur. 1903 Martında Vezirköprü naipliğine getirilmiş, 1905 Ekim'inde Osmancık'a, ardından Niksar'a ve 1911'de de Refahiye'ye tayin edilmiştir. Son memuriyeti Evkaf Nezâreti kuyûd-ı kadîme mütercimliğidir.

Asrî mahlasıyla manzumeler de yazan Hüseyin Hüsameddin bütün çalışmalarını Türk dili ve tarihi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ayrıca Târîh-i Osmânî Encümeni'nin kuruluşundan itibaren üyesiydi. Soyadı Kanunu'ndan sonra Yasar soyadını alan Hüseyin Hüsameddin, 10 Şubat 1939 tarihinde Şişli'deki evinde vefat ederek Feriköy Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Hüseyin Hüsameddin'in en belirgin özelliği, "koyu bir Türkçü" oluşudur. Hayatının gayesini "Türk tarihini ve dilini araştırmak" olarak göstermesi, devşirmeler hakkında çok ağır hükümler vermesi, "dilde Türkçülük" cereyanının içinde yer alması gibi hususlar onun bu yönünü açıkça göstermektedir.

II. Amasya Tarihine Dair

Amasya Tarihi adlı eserin adı bizi yanıltmamalıdır. Zira eser, -elbette pek çok hususta Amasya ve havalisi merkeze alınmış olmakla beraber- sadece Amasya'nın tarihini anlatan bir kitap değil, aynı zamanda bir dünya tarihi, özellikle de Türk tarihidir.

Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü için önemleri tartışılmaz, ölmez eserler vardır. Bunlar, ya milletin hafızasına bıraktığı derin izlerle bugüne kadar kendisini taşıyabilmiş ya da içerdiği zengin birikim dolayısıyla hem topluma hem de araştırmacılar her daim tesir eden, kaynak ve kılavuz eser konumunu muhafaza edebilmiştir. *Orhun Yazıtları, Divan-ı Lûgati't-Türk, Kutadgu Bilig, Dede Korkut Hikâyeleri, Garîb-nâme, Yûnus Emre Divanı, Vesîletü'n-necât, Seyahatnâme* ve nihayet *Safahât* bu türden eserlerin ilk akla gelenleridir. Hiç abartısız, rahatlıkla şunu söyleyebiliriz ki, *Amasya Tarihi* de her ne kadar bunlar kadar tanınmış olmasa da, Türk kültürü, tarihi ve edebiyatı için son derece değerli, muhteşem bir eserdir. Dahası, *Amasya Tarihi* sadece bir tarih kitabı da değildir. Müellif, okuru bilgilendirmek gerektiğini düşündüğü bir kelime geçtiğinde kelimenin kökeni, gelişimi hakkında mütebahhir bir etimolog gibi ayrıntılı bilgiler verir. Türklerin tarihini anlatırken Türk takviminden söz açar ve sayfalar boyu kayda değer, orijinal bilgiler verir. Konuyla ilgili onlarca terim ve tabiri sıralar. Anlamalarını, diğer dillerdeki karşılıklarını verir.² Bütün Oğuz boylarının adları, tarihleri en ince ayrıntısına anlatılır.

Amasya Tarihi hakkında söz eden hemen bütün kaynaklarda eserin olumsuz bir tarafı olarak Hüseyin Hüsameddin'in kaynak göstermek hususunda cimri davrandığı gösterilir. Aslında eserde pek çok kaynağın adından bahsedilir. Ne var ki belgeye, ispata ihtiyaç duyulan pek çok yerde aldığı bilginin kaynağını vermemesi, çoğu araştırmacının yazılanlara şüpheyile bakmalarına yol açmıştır. Esasen müellif onlarca hatta yüzlere varan eserden bahsetmektedir. Kimi yerlerde yararlandığı kaynaklardan "*Ahbârü'd-Düvel, Câmiü'd-Düvel, İkdü'l-Cümân, el-Aylemü'z-Zahir, Kenzü'd-Dürer, Nihâyetü'l-Ereb, gibi müdevvenât-ı tarihiyyeden müstebân olduğu üzere*" ifadesinde olduğu gibi toplu hâlde bahsetmiş; kimi yerlerde "*Târîh-i Âl-i Dânişmend'de mukayyedir*", "*Kitâbü'l-ma'ârif'de mastûr olduğu üzere*", "*Nüzhetü'l-müştâk'ta mastûrdur*", "*es-Seb'üs-seyyâr'da (...) diyor*", "*Akvâm-ı Şarkıyye-i Kadime nâm eserinde müverrih Morgan'ın tasrîh eylediği üzere...*", "*Mir'âtü'l-İber'de Diyârbekirli Sa'îd Paşa (...) diyor*", "*Merâsidü'l-ittilâ'da mestûr bulunduğu üzere...*", "*Mesâlikü'l-ebâr gibi tevârîh-i mühimmede mastûr olduğu üzere...*" gibi uygun yerlerde kaynaklarını bildirmiştir. Hatta bazen dördüncü cildin başında yaptığı gibi cildin kaynaklarını dip notuyla topluca da vermiştir: "*Buradan i'tibâren üçüncü devrenin sonuna kadar me'hâzlarımız Vecîhî, Hasan Beg-zâde, Naimâ, Abdî Paşa, Silahdâr Tarihleriyle Fezleke-i Kâtib Çelebi ve Bâb-ı Âlî Evkâf mahzenlerinde mevcûd ahkâm ve evâmîr defterleri, Amasya Mahkemesi Sicillâtı, Amasyalı Abdî Efendi Tezkiresi, Şakâyık-ı Atâyî ve Şeyhî zeyilleri vesâ'ir elde edilen vesâ'ik-i târihiyyedir.*"

Özellikle Amasya'nın, Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden önceki tarihinin anlatıldığı bölümler, müellifin Batı kaynaklarından da yararlandığını göstermesi bakımından dikkate şayandır.

² Pek çok terimi açıklanırken, eserin yazıldığı dönemde gündemde olan ve Hüseyin Hüsameddin'in de desteklediği anlaşılan Güneş Dil Teorisi'nin tesiri açıkça görülür. Ay isimleri açıklanırken öne sürdüğü etimolojik tespitler bunun tipik bir örneğidir. Konumuzla ilgili olmadığı için bu kadar bahsetmekle yetiniyoruz.

Bununla birlikte, başta biyografilerin bulunduğu ciltler olmak üzere çoğu yerde verilen bilgilerin kaynaklarının gösterilmemesi belirttiğimiz zafiyeti doğurmuştur. Ne var ki Hüseyin Hüsameddin'i kaynak göstermemekle itham edenlerin gözlerinden kaçan bir nokta vardır: O, eserinin özellikle biyografilerin alfabetik olarak verildiği 6. cilt ve devamında klasik tabakât kitaplarındaki telif geleneğini gözetmiştir ve bu gelenekte de kaynak gösterme usulü yoktur.

III. Amasya Tarihi 12 Cilt Olarak mı Yazılmıştır?

Amasya Tarih'nin ilk dört cildi 1912-1928 yılları arasında Arap harfleriyle, dördüncü cildin eki ise 1939 yılında ise Latin harfleriyle yayımlanmıştır (bk. Kaynakça). Eserin ilk cildi 1986 yılında Ali Yılmaz ve Metin Akkuş tarafından sadeleştirilmiş metin olarak basılmıştır.³ 1-12. ciltler arası ise Mesut Aydın tarafından 2004 yılında yayına hazırlanmış, 2007 yılında da Mesut Aydın ve Güler Aydın tarafından ilk dört cilt ile 4. cildin zeylinin ikinci baskısı yine Amasya Belediyesi Kültür Yayınları arasında 2007 yılında neşredilmiştir.⁴ Eserin beşinci cilt, müellif tarafından basılmak üzere teslim edildiği matbaada yanmıştır. Müellifin kaleminden çıkma el yazması 6-12. ciltler bulunarak o zamanki Amasya Beyazıt Kütüphanesi müdürü Muammer Ülker'e teslim edilmiş; adı geçen kütüphaneye konulmuş, bilâhare Amasya Belediyesi tarafından varislerinden satın alınmıştır. Hâlen Amasya Belediyesi'nde muhafaza edilen bu ciltler, şu an yine aynı belediye tarafından kurulan bir komisyon marifetiyle yeniden basıma hazırlanmaktadır. Hüseyin Hüsameddin ve *Amasya Tarih*'nden bahseden hemen bütün çalışmalarda müellifin eserini 12 cilt olarak yazdığı kaydedilmektedir.⁵ Hâlbuki Hüseyin Hüsameddin, eserinin 11. cildinin hemen başında derkenara düştüğü bir notta şunları söyler:

"Amasya tarihinin harf-i şından i'tibâren aşağıları kâmilan yanmış olduğundan sonradan telâfisine çalışılmış ve yanan kısmının ancak üçte biri telâfi edilebilmiştir. Hâtırda kalan ve telâfisi mümkün olan bu kısım, pek çok zahmetlerle meydana gelmiş olduğundan ziyâdan muhâfaza için bu kadar yazıldı. Binâen aleyh nâkis görülen cihetleri Amasya münevverlerinin himmetleri ikmâl edebilir ümidindeyim."

Bu ifadeler, eseri Latin harfleriyle hazırlamakta olduğunu kaydeden Aydın ve Dündar tarafından *"Yazar, söz konusu yangın ve on birinci cilt ile ilgili evrâkın yanmasına şu şekilde açıklık getirmektedir."* şeklinde yorumlanmıştır. Hâlbuki müellif burada hususen 11. ciltten söz etmemekte, eserinin şın harfinden itibaren bütünüyle yandığını ve bu yanan kısmın ancak üçte birini yeniden toparlayabildiğini belirtmektedir. Nitekim 11 ciltteki biyografilerin, "Şâbûr Beg Pîr Şücâaddin" maddesiyle başlayıp 12. cildin "Osmân Paşa Gürcî-zâde el-Hâcc" maddesiyle bitmesi, bu derkenar notunu doğrular niteliktedir. Bu durumda eser ayın harfinde kalmış ve tamamlanamamış olmaktadır.

Şu hâlde doğru olan bilgi, Amasya Tarihi'nin yazarının elinden çıktığı şekliyle 12 ciltlik bir eser olduğu değil, elde bulunan cilt sayısının 12 olduğudur.

IV. Bilinmeyen/Kayıp Ciltler

Yaklaşık dört yıl önce Ankara'da bir sahraftan içinde elifba sırasıyla yazılmış bazı biyografilerin bulunduğu büyük boy altı defter satın almıştım. Önce bu defterlerin, bir başka Amasya tarihçisi olan Osman Fevzi Olcay'ın *Amasya Şehri* adlı eserinin farklı ve daha hacimli bir nüshası olabileceği ihtimali üzerinde duruyordum. Ancak biyografilerin mezkur eserdekenden çok fazla ve farklı olması *Amasya*

³ Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş (1986), *Abdi-zade Hüseyin Hüsâmeddin Amasya Tarihi*, c. 1, Amasya Belediyesi Yay., Ankara.

⁴ Mesut Aydın, Recep Dündar, "Amasya Şehir Tarihleri", *International Journal of Social Science*, Volume: 6, Issue: 3, 2013, s. 98. Biz basılan bu ciltlere ulaşamadık. Muhtemelen çok az sayıda basılmış ve dağıtımına verilmemiş olmalıdır. Ancak bu ciltler, Belediye'nin çıkardığı diğer kitaplar gibi amasya.bel.tr adresinde pdf ortamında yayımlanmıştır: <http://amasya.bel.tr/icerik/529/1625/amasya-tarihi.aspx> E.T.: 10.03.2017. Bu tarihten sonra adı geçen belediyenin yenilenen web sayfasında kitap yayından kaldırılmıştır.

⁵ Eseri, cilt cilt muhteva ve kaynaklarıyla tanıtan bir makalede *"Amasya tarihlerinin ilk dört cildi ile dördüncü cildin zeyli, 1726 sayfadan ibaret olup değişik tarihlerde matbu Arap harfleriyle basılmıştır. Beşinci cilt yandığı için müellif nüshası da mevcut değildir. Altıncı ciltten on ikinci cilde kadar olan kısım, 3889 sayfa olup rik'a el yazısı ve müellif nüshası halinde Amasya Bayezit İl Halk Kütüphanesinde bulunmaktadır. Toplam sayfa sayısı 5615 sayfadır."* denmektedir Mesut Aydın - Recep Dündar, agm., s. 984. TDV *İslâm Ansiklopedisi*'nin "Amasya Tarihi" maddesinde ise *"On iki cilt olarak hazırlanan Amasya Tarihi'nin ancak ilk dört cildi ile IV. cildin 'bakiyesi' yayımlanabilmiş, V. cilt kaybolmuş, VI-XII arasındaki diğer yedi cilt ise neşredilmek üzere Amasya Belediyesi tarafından satın alınmıştır."* denmektedir: Turgut Akpınar, "Hüseyin Hüsameddin Yasar", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, 1998, s. 552. Bizim öğrendiğimiz göre eserin tamamı biyografileri ihtiva eden 6-12. ciltler arası 7 cildi hâlen Amasya Belediyesi'nde muhafaza edilmektedir.

Tarihi ile bir irtibatı olabileceğini düşündürdü. Konuyu, *Amasya Tarihi* üzerine çalışmalar yapan, kendisi de Amasyalı olan hocam Prof. Dr. Mehmet Arslan'a açtım. Eserden birkaç fotoğraf istedi. Hemen dönüş yaparak bu defterlerin *Amasya Tarihi*'nin ayın harfinden itibaren yarım kalan kısmının devamı olduğunun şüpheye yer kalmayacak kadar kesin olduğunu ifade etti. Kendisi de bana eserin yukarıda Belediye'de mahfuz olduğunu söylediğimiz ciltlerinden fotoğraflar gönderdi. Yazı aynı idi (Bkz. Resim 1, 2). Ayın harfinde her ikisinde de yer alan bazı biyografileri karşılaştırdık; aynı idi. Elimizdeki bu altı defterin Amasya Tarihi'nin yazılmadığı sanılan 12. ciltten sonraki ciltleri olduğu tescil edilmiş oldu.

Burada, bildirimizin "kayıp ciltler"den bâhis olmasına nazaran bir bilgiyi daha kaydedelim. *Amasya Tarihi*'nin yegâne yazma nüshasının sözünü ettiğimiz 6-12. ciltlerden ibaret yedi ciltlik takım olduğu zannedilir. Hâlbuki eserin ilk cildinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel Yz K1584 numarada müellif hattı nüshası mevcuttur.⁶ (Bkz. Resim 3) Bu cildin de tebyiz edilmemiş bir nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Bu cildin çok önemli iki hususiyetinden de burada bahsedelim. Evvelâ matbu ciltlerin, yani Arap harfleriyle basılan ilk dört cildin yazma suretleri elde yoktur. Dolayısıyla bu cilt söz konusu ciltler içinde elde yazma nüshası olan yegâne cilttir. İkinci kayda değer tarafı ise matbu ciltle yazma nüshanın adlarının farklı olmasının dışında, başta dili olmak üzere bazı farklılıklar barındırmasıdır ki sebepleri ile birlikte araştırılmaya değer bir husustur.

Bizdeki ciltlerle Atatürk Kitaplığı nüshasının mukayese edildiğinde her iki nüshanın da aynı kaleminden çıktığı kolayca anlaşılmaktadır (Bkz. Resim 4-5, 6-7).

Ciltlerin Fizikî Özellikleri:

Elimizdeki ciltler, yaklaşık 28x20cm ebatlarında büyük boy, çizgili defterler hâlinindedir. Tamamı mukavva olan ciltlerin sırtları gri, yeşil ve siyah bezle kaplıdır. Sıraya göre 2. ve 5. ciltlerin sırt kısımlarındaki bez zamanla düşmüş, dolayısıyla bu ciltlerin kapakları da ciltten büsbütün ayrılmış durumdadır. 3, 5 ve 6. ciltlerin ön ve arka deffeleri ebru ile, 1 ve 2. ciltler siyah kâğıt, 4. cilt koyu yeşil bez ile kaplıdır (Bkz. Resim 8). Bütün ciltlerin ön deffesinin ortasına birer etiket yapıştırılarak üzerine o defterde biyografisi bulunan ilk ve son kişinin adları ile -bazılarında- cilt numarası yazılmıştır. Bizdeki sıraya göre;

İlk cildin ön kapağının üzerinde: "Şâbûr - Âkıl"

İkinci cildin ön kapağının üzerinde: "Fâtihî - Kâfi - 5"

Üçüncü cildin ön kapağının üzerinde: "[Kibâr] - Meşkî"

Dördüncü cildin ön kapağının üzerinde: "Muhammed - 7"

Beşinci cildin ön kapağının üzerinde: "Mustafâ - Münîf - 8"

Altıncı cildin ön kapağının üzerinde: "Yâbûr - Yûnus - 10"

yazmaktadır.

Defterlerdeki sayfaların durumu aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Gerek cilt numaralarından gerekse ciltlerdeki madde başlıklarının sıralanışından eksik ciltlerin sadece bunlar olmadığı anlaşılmaktadır. Ayın harfiyle başlayan maddelerin bazılarının ve gayın harfiyle başlayan maddelerin hiç bulunmaması, bizdeki ilk defterle ikinci defter arasında bir defter daha olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Keza bizdeki sıraya göre 5. defterin son maddesi Münîf, altıncı defterin ilk maddesi Yâbûr'dur. Bu durumda "nun, vav ve he" harfleriyle başlayan maddelerin bulunduğu cilt veya ciltler de de eksiktir. Ancak buradaki eksikliğin bir ciltle sınırlı olması gerekir, zira bizdeki 5. defterin etiketinde 8, 6. defterin etiketinde 10 sayısı mevcuttur. Bu durumda elimizdeki ciltlerin sıra numarası [3], 5, [6], 7, 8 ve 10'dur. Demek ki 4 ve 6 numaralı olması gereken ciltler/defterler hâlâ kayıp durumdadır.⁷

⁶ Bu nüshanın ilk sayfasında eserin adının "es-Sefînetü'r-râsiyye fî Târihi Amâsiyye" olarak kayıtlı olduğunu, hatta bunu cildin sonundaki ketebe kaydında da tekraren yazdığını bugüne kadar sözü edilmemiş kayda değer bir bilgi olarak not edelim. Nüshanın istinsah tarihi 26 Muharrem 1328 Pazartesi (7 Şubat 1910). Bkz. Resim 3. Matbu nüshanın ilk cildi bundan 2 yıl sonra hicrî 1330 yılında neşredilmiştir.

⁷ Amasya Tarihi'nin yeni ortaya çıkan bu ciltlerini aldığım sahaf, eline geçtiği takdirde esik iki cildi de bize vereceği teminatını verdi. Bütün temennimiz o ciltlerin de gün yüzüne çıkmasıdır.

Ciltlerin Muhtevası:

Amasya Tarihi'nin mukaddimesinde müellif, eserini iki bâb üzerine yazdığını, 5 cilt tutan ilk bâbın "tarih", geriye kalan kısmın ise hâl tercümelerinden (biyografi) ibaret olduğunu ifade eder. Eserde, Amasya'da doğmuş, görev yapmış veya bir şekilde Amasya ile ilgisi bulunan devlet adamı, asker, âlim, şeyh, şair, hattat ve -önemli bir kısmı kadın olan- vakıf sahibi kimselerin biyografileri yer almaktadır. Elimizdeki bu altı defterde de, eserin "ikinci bâb"ının genel akışına uygun olarak elifba sırasıyla yazılmış biyografiler mevcuttur. Elimizdeki ciltlerdeki biyografilerin kimisi sadece bir başlıktan, kimisi bir veya birkaç cümleden ibaret, kimisi de daha geniş ve ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Bu altı ciltteki toplam madde sayısı 1330'dur. Tabloda da ifade edildiği gibi bunların 423'ü sadece madde başı olarak yazılıp öylece bırakılmış, 118'inde sadece bir cümlelik bilgi, 95'inde birkaç cümlelik bilgi, 694 adedinde ise ayrıntılı diyebileceğimiz şekilde bilgiler yer almaktadır. "Yâ" harfiyle başlayan 19 adet biyografi ise defterlere kayıtlı olmayıp 6. defterin içinde 7 ayrı kâğıt parçasına yazılmış hâldedir.

Elimizdeki bu altı defter veya cildin tamamı bahsettiğimiz ikinci bâba aittir. Öyle anlaşıyor ki müellif, şın harfinden sonraki kısımların tamamen yanmasından sonra bunları yeniden derleyip toplamış, tamamladığı bölümleri (eldeki mevcut 11 ve 12. ciltler) temize çekmiştir. Bu kadarından emin olabiliriz. Şu halde eldeki bu altı defter ne mana ifade ediyor? Bu ciltler, Hüseyin Hüsameddin'in yangından sonra bir şekilde yeniden tespit ettiği maddeleri kayda geçirdiği, kiminin sadece madde başlığını yazdığı, kimine bir cümle veya birkaç cümle bilgi eklediği ama kimini de tamamladığı müsvedde hâlindeki defterlerdir. Bunu şuradan anlıyoruz: Hâlen Amasya Belediyesi'nde muhafaza edilen 11 ve 12. ciltlerdeki maddelerin kimileri sadece başlık hâlinde, kimileri kısmen, kimileri aynen elimizdeki 1. defterde mevcuttur. Müellif bunları bilahare (belki de bilmediğimiz başka defterler veya kâğıtlar üzerinde) tamamlamış ve temize çekmiştir. Ancak diğer ciltlerin devamı, yani "ayın" harfinden sonrakiler neden tamamlanamamış veya tebyiz edilememiştir? Bunun üç şekilde izahı mümkündür:

1. Şın'dan sonraki kısımlar tamamlanmış, ilk 12 cilt gibi tebyiz edilmiş ancak (6-12. ciltler gibi) beyaza çekilen ciltler bir şekilde kaybolmuştur. Bu kaybolma, yanma, yurt dışına kaçırılma vs. şeklinde olabilir.

2. Müellif, "şın"dan sonraki kısımları tamamlamış, ancak sadece 11 ve 12. ciltleri tebyiz edebilmiştir.

3. Müellifin eserinin kalan kısmını (ayın harfinden sonrasını) bütünüyle tamamlayamamış; elimizdeki müsvedde ciltler hâlinde kalmıştır.

Elimizdeki defterlerin/ciltlerin sayfa sayısı, madde sayısı ve maddelerin durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Defter Sırası/ Numarası	İlk ve Son Maddeler	Sayfalar			Biyografiler				Toplam madde
		Sayfa sayısı	Dolu sayfa sayısı	Ekler	Sadece madde başı	Bir cümle bilgi	Birkaç cümle bilgi	Uzun bilgi	
1. defter/ numara yok	Şâbûr - Âkıl	376	80	Fihrist 3 şecere	184	47	32	116	379
	Ayın harfinin bir kısmı ve gayın eksik								
2. defter/ 5	Fâtih- Kemâleddîn Çelebi	374	30	Fihrist 2 şecere	92	19	6	46	163
3. defter/ 6	Kibâroğlu- Meşkî	234	30	Fihrist	108	30	9	50	197
4. defter/ 7	Muhammed- Muhlis Osman	343	144	Fihrist 12 şecere	5	8	25	231	269
5. defter/ 8	Mustafa- Münîf	335	117	Fihrist 3 şecere	18	12	11	160	201
	nun vav-he eksik								
6. defter/ 10	Yabur-Yûnus	302	59	7 ayrı kâğıt parçasında 19 biyografi	16	2	12	72+19	121
		1964	460		423	118	95	694	1330 ⁸

Sonuç Olarak;

Her ne hâl olursa olsun, bugün için denebilecek şey şudur:

Hüseyin Hüsameddin'in eserini 12 cilt olarak değil, en az 15-16 cilt olarak kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte şu an için elde:

1. cildin müellif hattı yazma nüshası (İBB Atatürk Kitaplığı nüshası),
- 1-4. ciltlerin Arap harfli baskısı,
4. cildin Latin harfli zeyli
- 6-12. ciltler arası müellif hattı yazma nüshası (Amasya Belediyesi nüshası)
- Şahsî kütüphanemizdeki müellif hattı müsvedde ciltler

⁸ Bu sayılar sadece madde başı olarak verilen kişilerin sayısıdır... Elimizdeki altı deftere göre defter başına ortalama 221 madde düşmektedir. Aradaki iki adet olduğunu düşündüğümüz eksik defterlerde olması gereken maddelerle birlikte (1330+442=1772) sekiz defterde ortalama 1800 civarında maddenin varlığından söz edebiliriz.

Amasya Tarih'nin sadece Amasya için değil, bütün bir Türk kültürü ve tarihi için ne denli önemli bir eser olduğu ortadadır. Bu muhteşem eserin tamamlanmamış olması kuşkusuz büyük bir eksikliktir. Ama burada dikkat çekmek istediğimiz kayda değer bir husus, eser hakkında bugüne kadar söz edenlerin -eldeki ciltlerin ayın harfinde bitmesine rağmen- eserin tamamlanmamış olduğunu fark etmemeleri veya yazılarında bu mevzudan bahsetmemeleridir. *Amasya Tarih*'nin, yukarıdaki tabloda ayrıntısı görüleceği üzere; 694'ü hakkında ayrıntılı denebilecek bilgi bulunan ve toplamda 1330 maddenin bulunduğu bu altı defterin ortaya çıkması kuşkusuz önemli bir gelişmedir. Bundan sonraki gayretimiz, bir yandan bu ciltlerin Latin harflerine kazandırılması, bir yandan da eksik olduğunu belirlediğimiz diğer 2 cildin bulunması doğrultusunda olacaktır.

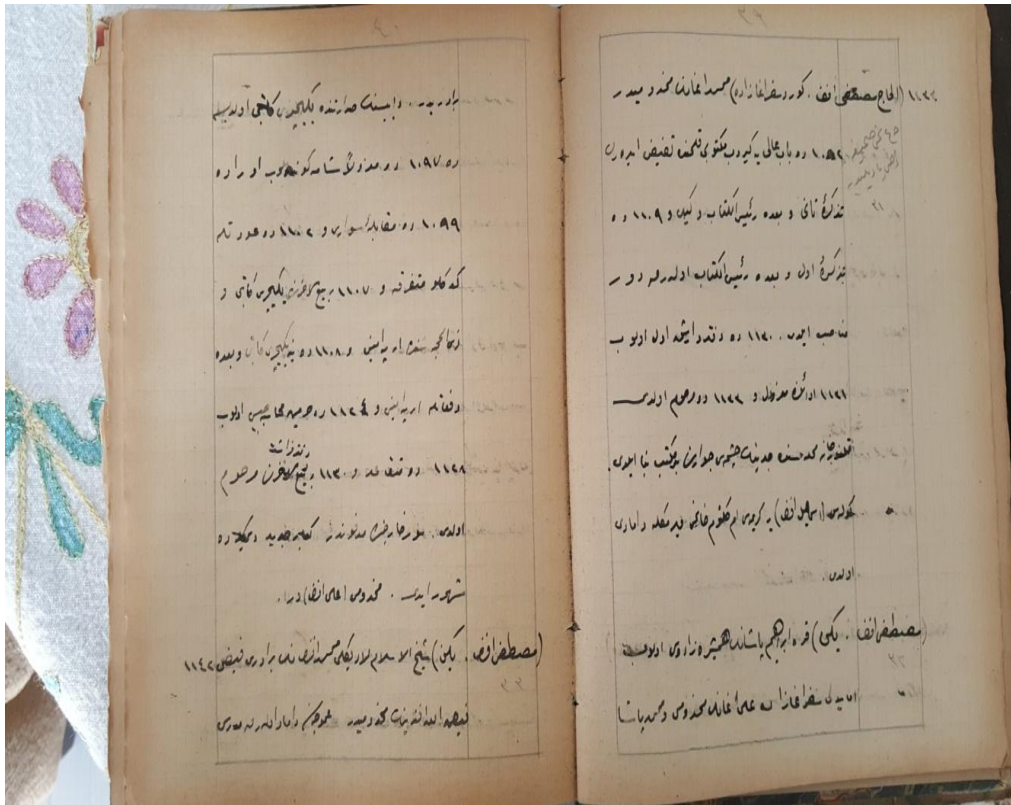
Kaynakça

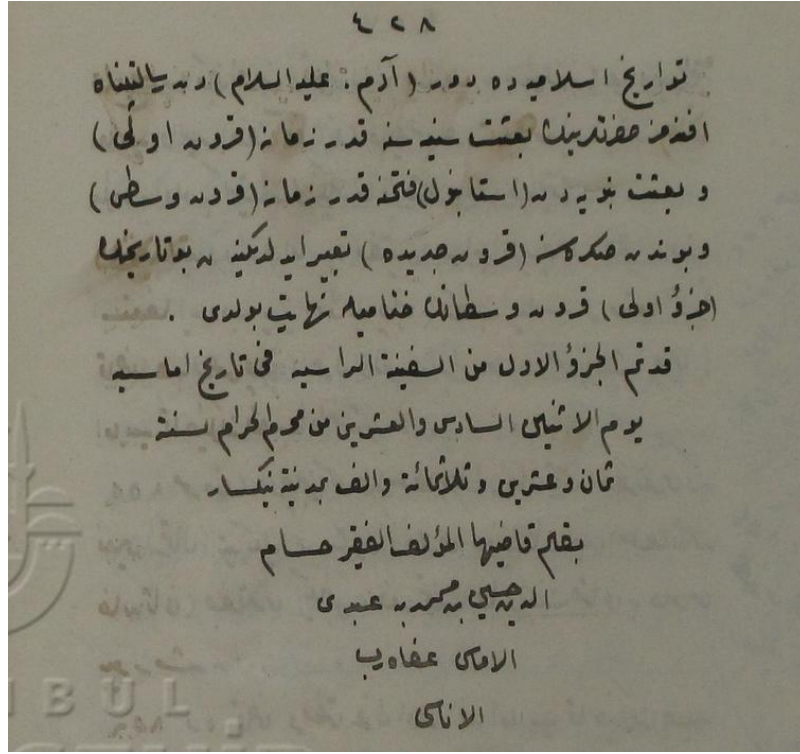
- Aydın, Mesut, Recep Dünder, "Amasya Şehir Tarihleri", *International Journal of Social Science*, Volume: 6, Issue: 3, p. 971-990, 2013, s. 971-990.
- Aydın, Mesut, Güler Aydın, *Abdizade Hüseyin Hüsâmeddin Efendi Amasya Tarihi*, 2004, 12 Cilt.
- İnternet erişimi: <http://amasya.bel.tr/icerik/529/1625/amasya-tarihi.aspx> E. T. 10.03.2017.
- Akpınar, Turgut, "Hüseyin Hüsâmeddin Yasar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, s. 551-552, 1998.
- Hüseyin Hüsâmeddin (yz.), *Amasya Târîhi (es-Sefînetü'r-râsiyye fî Târîhi Amâsiyye)*, İstanbul, Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel, Yz K1584.
- Hüseyin Hüsâmeddin (1330), *Amasya Târîhi*, 1. cilt, Hikmet Matbaası, İstanbul.
- Hüseyin Hüsâmeddin (1332), *Amasya Târîhi*, 2. cilt, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul.
- Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Târîhi*, 3. cilt, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1927.
- Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Târîhi*, 4. cilt, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1928.
- Yılmaz, Ali, Mehmet Akkuş, *Abdi-zade Hüseyin Hüsâmeddin Amasya Tarihi*, 1. cilt, Amasya Belediyesi Yay., Ankara, 1986.

RESİMLER

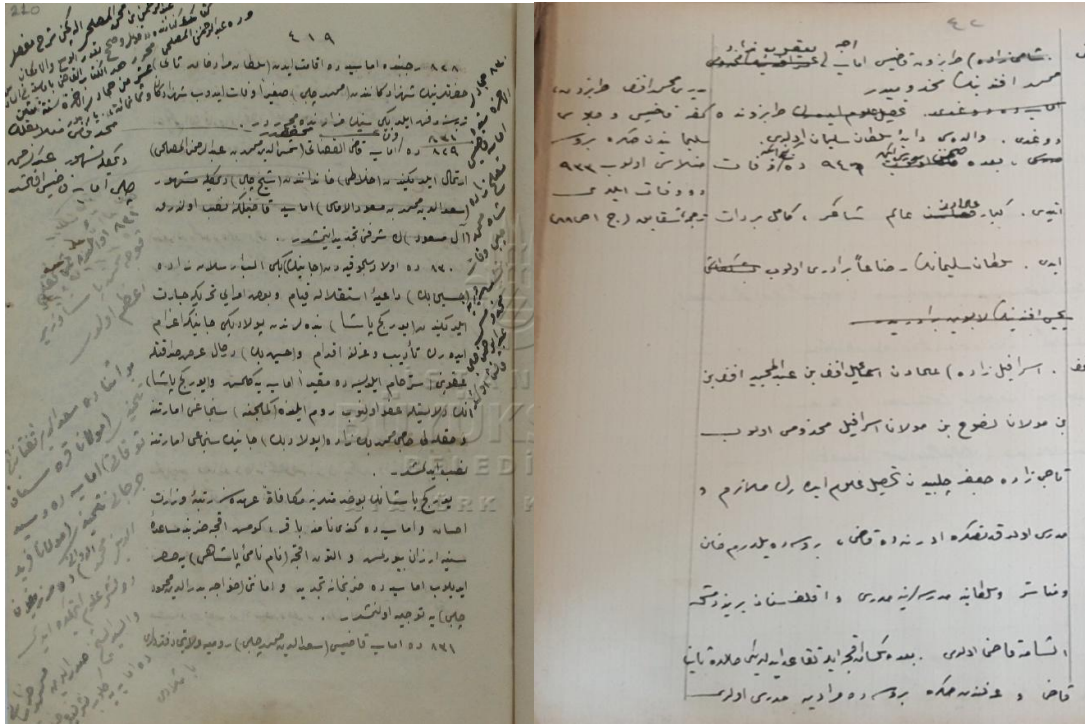

Resim 1: Amasya Tarihî'nin 11 cildinden sayfalar

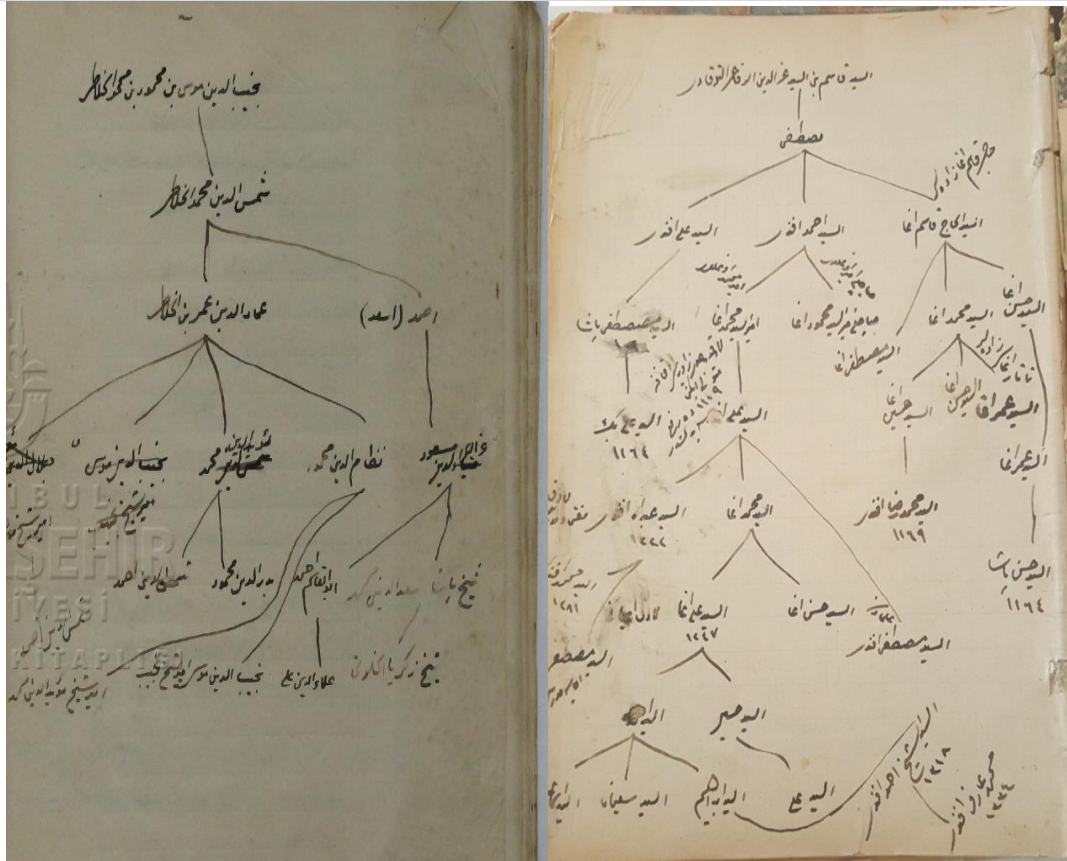

Resim 3: İBB Kütüphanesi K1584 numarada kayıtlı müellif hattı Amasya Tarihi'nin ilk cildinin eserin adını (es-Sefînetü'r-râsiyye fî Târîhi Amâsiyye) ve müellif hattı olduğunu gösteren ketebe kaydı.

Resim 4-5: İBB Kütüphanesi K1584 numarada kayıtlı müellif hattı Amasya Tarihi ile M. Fatih Köksal Kütüphanesi'ndeki iki örnek sayfa

Resim 6-7: İBB Kütüphanesi K1584 numarada kayıtlı müellif hattı Amasya Tarihi ile şahsî kütüphanemizdeki iki şecere

Resim 8: Amasya Tarihi'nin şahsî kütüphanemizdeki ciltlerini oluşturan defterler...